

Η μεγάλη λιτανεία των εικόνων, την τρίτη ημέρα του Πάσχα. Τοπικό έθιμο στη Χάλη των Πριγκηπωνήσων που ξεκινούσε από την εκκλησία του Αγίου Νικολάου και περνούσε από τους κυριότερους δρόμους της Χώρας. Εκ παραδόσεως, η πομπή έκανε στάση και τρισάγιο μπροστά στον Πύργο του Χατζηστεφανή Γαϊτανάκη, του κάλφα που έκτισε το 1865 περίλαμπρη την εκκλησία του χωριού.

Προποντίδος ακροτελεύτια

Οι ιστορούμενες Μικρές Ελλάδες που για αιώνες υπήρξαν συνδεδετικός κρίκος του Ελληνισμού

Του **Δημητρίου Π. Μάνου**

Τ. Εκπαιδευτικού Συμβούλου Παιδαγωγικού Ινστιτούτου Υ.Ε.Π.Θ.

ΟΤΑΝ δύο μεγάλες και συχνά φουρτουνιασμένες θάλασσες λέγονται η μία Ασπρη, όπως η Μεσόγειος, και η άλλη Μαύρη, όπως ο ευφημιστικά αποκαλούμενος Εύξεινος Πόντος, για μια ενδιάμεση τρίτη, σχετικά μικρή και ήμερη, που υπαρξιακά και λειτουργικά συνδέεται και συνυπάρχει μ' αυτές, δεν μένει παρά η ίδια, ανάλογα πάντοτε με το δικό της γεωγραφικό περίγυρο, τα είδη της παραγωγής και τους ανθρώπους της, να επιλέγει τις δικές της τοπωνυμικές αποχρώσεις και προσωνομίες της. Και αυτή δεν είναι άλλη από τη γνωστή μας ήδη Προποντίδα, τη θάλασσα του Μαρμαρά.

Αυτή που με τα Στενά του Ελλήσποντου και το Κατάστενο του Βοσπόρου, ενώνοντας τις δύο μεγάλες θάλασσες και διοχετεύοντας τα περίσσεια ποταμίσια νερά και τα σπάνια μικρά παγόβουνα της μιας στην άλλη, δημιουργεί ακατάπαυστα και αναπάντεχα τα από τα μικρά μπόγάζια και τους κάβους των νησιών της ξεστρατισμένα και σκόρ-

πια της ρέματα. Αυτά που στο ξεθύμασμα ή στο φορτσάρισμα και τη ροή τους κι ανάλογα με τους Β.Δ. караγιαλίδες ή ταταυλιανούς και τους «κερατάδες» του Κεράτιου αέρηδες που φυσομανούν, οι ψαράδες της, ρεΐζηδες και ταϊφάδες, και στο δικό τους συχνά τουρκογραφικό γλωσσικό ιδίωμα, τα αποκαλούν ανατολικά και δυτικά (sic), ανηφόρια και κατηφόρια. Αυτά που ευνοούν στις διάφορες εποχές τις ανεβασιές και κατεβασιές των ψαριών εκείνης και τα δικά τους κεσάτια και μπερεκέτια.

Το «παν τερπνόν» αρχιπέλαγος

Είναι η θάλασσα με τα δικά της κυρίως εκλεκτά ψαρικά, τα πετρόψαρα και αφρόψαρά της, τους τσίρους της Αρετσούς, τα παστά κολιάρια του Μαρμαρά και τα φιλοξενούμενα καλκάνια της Μαύρης Θάλασσας και τους ξιφίες της.

Με τους νυχτερινούς γακαμούς των νερών της και αγελαίες «φεγγάμενες» των ψαριών της, με τα καϊγάνια και τα σουμάδια της, τους καπλαμάδες και τις ξαστεριές ή α-

τοικλίκια της, τις μπόρες, τα κογιουντιά, τις καταχνιές και τα πούσια της, τις αλαμάνες, σαμπάβολες, ακτσάβολες και θολωσιές, τα γκιγκίρια της, τα тарлаκόζια και τα γριπάκια της. Είναι ακόμα αυτή που στο αρμένισμά της συντροφεύεται δεξιά και αριστερά από τις μικρασιατικές και θρακικές ευλίμενες ακτές και την ενδοχώρα τους, τις άλλοτε έντονα και άλλοτε αμυδρά φωτιζόμενες με όλες τις εναλλασσόμενες, στα ηλιοχαράματα και τα ηλιοβασιλέματα, χρυσές και πολύχρωμες ανταύγειες. Είναι, τέλος, το «παν τερπνόν» αρχιπέλαγος με τη δική του μικρή πολυνησία, τα Προκονήσια και τα Δημονήσια ή Δαιμονήσια, τις Προπόντιες ή Προποντίδες νήσους, τα γνωστά μας Πριγκιπόνησα, αυτό που η λαϊκή τουρκική τοπωνυμική παράδοση τα θέλει και Παπαδονήσια ή Ερυθρόνησα.

Μυθικός πλούτος

Ο προνομιακός αυτός χώρος, που διαχρονικά λειτούργησε σαν ένα νομοτελειακό οργανωμένο υδρογειακό σύστημα τριών θαλασσών, δύο διαύλων και με εφραπτόμενα σχεδόν κοινά σύνορα δύο ηπειρών,

ήταν επόμενο από πολύ νωρίς να πάρει ξεχωριστή θέση στον κόσμο του Μύθου και της Ιστορίας. Είναι γνωστή σε όλους μας, η προομηρική εποποιία της Αργοναυτικής εκστρατείας για το χρυσόμαλλον ή χρυσοούν δέρα. Μια εκστρατεία που κορφολογώντας όλους τους μύθους των Στενών και Κατάστενων με τους Τυρρηνούς πειρατές και τις Συμπληγάδες τους, τις περιπέτειες της Κυζίκου με τους Δολιόνες και τους Βέβρυκες, τις ηράκλειες με τον Υλλα στη Μυσία και Βιθυνία της Προποντίδας, θα κορυφωθεί με των Αργοναυτών την άφιξη στις Κολχίδες του Εύξεινου Πόντου με τις Μήδειες και τους Αιήτες της.

Εκεί μακριά στον Καύκασο με τις πετρελαιοπηγές του θα μεταφερθούν οι κλέφτες «του ουρανού πυρός» και αργότερα Δεσμώτες Προμηθείς για να τιμωρηθούν από τους ζηλόφθωνους Ζήνες ή Δίες, ολόφτυστους Ιεχωβάδες εκδικητικούς. Κι ακόμα εδώ, στο έμπα του Βόσπορου και την Προποντίδα, ο μύθος θα βάλει τους θεότυφλους Χαλκηδόνιους, που δεν κατάφεραν να ξεχωρίσουν την πλεονεκτική θέση του αντικρινού τους Βυζάντιου με

τον Κεράτσιο Κόλπο του, τον πολύ αργότερα αποκληθέντα Χρυσούν Κέρας.

Αυτός ο τόσο σαγηνευτικός πλούτος του χώρου αυτού δεν άργησε να παραχωρήσει τη θέση του στην ιστορία. Στις ιστορίες του Α' και Β' ελληνικού αποικισμού, που ξεκινώντας από τις ελλαδικές στην αρχή μητροπόλεις και αργότερα από τις μικρασιατικές αιολικές, ιωνικές και δωρικές αποικίες του Αιγαίου, θα εισχωρήσουν στον Ελλησπόντο και την Προποντίδα και ξεπερνώντας τον Βόσπορο θα φτάσουν να πυκνοεποικίσουν τον Εύξεινο Πόντο. Τα αίτια της φυγής και διασποράς είναι πάμπολλα και γνωστά, πάνω όμως απ' όλα προέχουν η Αρχιλόχεια «των Ελλήνων οϊζύς» και η Ηροδότεια «τη Ελλάδι πενήναι αεί σύντροφος» (VII, 102).

Από τον πυκνό όμως αποικισμό τούτο κι ύστερα ο ιστορικός ρόλος του χώρου αυτού θα σταθεί αποφασιστικός, ένας ρόλος που θα συνεχιστεί ως τις μέρες μας. Μας είναι γνωστά τα οργίλα και γελοία μαστιγώματα και σιδεροβολήματα και γενικά τα γεφυρώματα και εκατέρωθεν περάσματα του Ελλησπόντου στις διαμάχες Ασίας και Ευρώπης. Μας είναι γνωστός ο «Ελλησπόντιος φόρος» ο καταγραμμένος στους αθηναϊκούς φορολογικούς καταλόγους, ένας φόρος που εκτός από τον Ελλησπόντο αφορούσε και τις πόλεις της Προποντίδας και του Βοσπόρου.

Κι ακόμα, αργότερα, στις αρχές του Πελοποννησιακού πολέμου, ο θεσμός των «Ελλησποντοφυλάκων», αυτών που θα έμελλε να διαδεχθούν αργότερα οι «Κομερκιάριοι» των Γραικωρωμαίων και οι «γκιουμουρκοστήδες» των Οθωμανών Τούρκων. Θα ήταν υπέρβαση αναμφίβολα και κατάχρηση χώρου, αν παρακολουθούσαμε όλη την ιστορία της οργανικά αδιαίρετης αυτής περιοχής δια μέσου των αιώνων, αλλά συγχρόνως και στοιχειώδης παράλειψη αν δεν αναφερόμασταν στις πρόσφατες συναντήσεις των 11 του Συμφώνου της Μαύρης Θάλασσας με τους 12 της Ευρωπαϊκής Ένωσης (31.5.1994), αλλά και στον συνεχή αγώνα της Τουρκίας για αναθεώρηση των Συνθηκών για τα Στενά. Εκείνο όμως που κυρίως μας ενδιαφέρει, είναι ειδικά της περιοχής αυτής η διαχρονική ελληνική ιστορία.

Μικρές Ελλάδες

Με τους αποικισμούς του Αιγαίου, της Προποντίδας, των Στενών και του Εύξεινου Πόντου, που σύγχρονα ή και αργότερα θα επεκταθούν και στις ακτές της Δ. Ευρώπης και της Β. Αφρικής, αρχίζουν να δημιουργούνται οι πολυάριθμες σε διάφορες μορφές και διάφορους τόπους εγκατεστημένες Μικρές Ελλάδες, αυτές που τις υπαγόρευαν, μαζί με τον ασίγηστο κεντρομόλο νόστο και την κοινή εθνική, θρησκευτική και γενικά πολιτιστική συνείδηση, και οι διάφορες πολιτικοοικονομικές συνθήκες και ιστορικές συγκυρίες.

Ετσι αυτές που προηγήθηκαν, συνυπήρξαν και διαδέχτηκαν τις ιστο-

ρικά μαρτυρημένες Μεγάλες Ελλάδες της Σικελίας και Κάτω Ιταλίας, της ελληνοιστικής Μακεδονίας και του ελληνοχριστιανικού Βυζάντιου. Είναι εκείνες οι απόμακρες απέραντες και πολυεθνικές που η καθεμιά τους δημιούργησε το δικό της πολιτισμό και έγραψε τη δική της ιστορία, για να διαβρωθούν στο τέλος οι ίδιες από τις δικές τους αμαρτίες, αλλά και τις αλλεπάλληλες ποικιλώνυμων βαρβάρων επιδρομές, ώσπου να τις διαδεχθούν οι γνωστές μας ρωμαιοκρατίες, φραγκοκρατίες και τουρκοκρατίες.

Σε αντίθεση μ' αυτές οι πολυάριθμες, μεμονωμένες Μικρές Ελλάδες του Ελληνισμού, οι περισσότεροι ή λιγότερο συμπαγείς, ομοιογενείς και ομόδοξες στη σύστασή τους, δεν θ' αργήσουν να διευρυνθούν, να οργανωθούν και να παρουσιαστούν κάτω από διάφορους, όπως είπαμε, τύπους και μορφές θρησκευτικών πολιτικοοικονομικών και άλλων κυβερνητικών συστημάτων. Ετσι, ξεκινώντας από τους πρώτους Συνοικισμούς, τις πρωταρχικές ή των διαδόχων βασιλίες, τυραννίες και δημοκρατίες, τις συνδέσεις θυγατρικών αποικιών με τις μητροπόλεις τους, τις Συμπολιτείες και Συμμαχίες που δεν θα αργήσουν να εξαλιχθούν σε Ηγεμονίες, θα σταθούμε κυρίως στα Κοινά με τις πανελλήνιες σχεδόν γιορτές, αγώνες και συνελεύσεις τους, τα κοινά ματρία και ιερά θεραπευτήρια και τις εκεχειρίες τους, με τους αμφικτύονες, τους ελλανοδίκες, τους ιερομνήμονες, τους θεωρούς τους κ.ά.

Ελληνοχριστιανικές μητροπόλεις

Η παρουσία των μικρών αυτών διάσπαρτων Ελλάδων με νέες μορφές θα συνεχισθεί και στους βυζαντινούς, μεταβυζαντινούς και νεώτερους χρόνους, όπως λ.χ. στις αποσπασμένες και περιστασιακές αυτοκρατορίες της Νικαίας και της Τραπεζούντας, τα Δεσποτάτα της Κύπρου, του Μωριά και της Ηπείρου, τα θρησκευτικά πρωτάτα και στρατιωτικά διοικητικά θέματα κ.ά. Εκείνο όμως που κατ' εξοχήν μας ενδιαφέρει εδώ είναι η μετά την Αλωση της Πόλης και την εξαφάνιση κάθε ίχνους πολιτικής εξουσίας, εμφάνιση των Μικρών Ελλάδων της Ρωμιοσύνης. Και δεν είναι αυτές άλλες από τις ελληνοχριστιανικές ιερές Μητροπόλεις με τους σεβασμιότατους και θεοπρόβλητους υπέρτιμους και εξάρχους ευρύτατων περιοχών, πατέρες και ποιμενάρχες μητροπολίτες τους.

Είναι οι Επισκοπές, οι μεγαλώνυμες κοινότητες και οι μικρές ενορίες τους, με τις εκκλησίες και τους πολιούχους αγίους τους, τα ιαματικά αγιάσματα, τα μοναστήρια, τα ξωκκλήσια τους, με τα σχολεία, τα ιατρεία, τα συσσίτια, τους συλλόγους, τα σωματεία, τις αδελφότητες, τα πανηγύρια τους. Μερικές μάλιστα με το δικό τους εκκλησιαστικό νόμισμα, τα συχνά επιγραφόμενα το «Καλόν», αυτό που ελεύθερα θα κυκλοφορεί ακόμη και σε άλλων νομών τα τουρκικά παζάρια!

Και στον τομέα αυτό ακριβώς ο ι-

Παραδοσιακή αρχιτεκτονική στα ξύλινα σπίτια της Γλύφας, της αρχαιότερης γειτονιάς της Χώρας Χάλκης (από αριστερά οικίες: Κάργα, Ιωσηφίδη, Διογένη και Επιβατινού). Φωτ.: Ν. Μπαξεβάνογλου.

στορούμενος αδιαίρετος και πάντα ενιαίος χώρος μας -Ελλησπόντου - Προποντίδος - Βοσπόρου και Εύξεινου Πόντου- εμφανίζεται να κατέχει ξεχωριστή θέση. Σύμφωνα με μια στατιστική Μητροπόλεων και Επισκοπών των αρχών του αιώνα μας, που υπάγονται στο Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, εκτός από τις Καισαρείας, Καππαδοκίας, Εφέσου και Σμύρνης που φιλοδοξούν να είναι και πάσης Ανατολής και πάσης Ασίας, έχουμε ειδικά τις Κυζίκου και παντός Ελλησπόντου, Προκοννήσου και πάσης Προποντίδας και Δέρκων Βοσπόρου Θρακικού και Κιανέων, τις Ηρακλείας και Ραιδεστού, Γάνου και Χώρας κ.ά., Θράκης, Μακεδονίας και Θράκης Παραλίας, και γενικά τις Χαλκηδόνας, Νικομήδειας, Προύσης, Νικαίας και πάσης Βιθυνίας και τις Αμασειας, Τραπεζούντος, Μεσημβρίας, Βιζύης και Μηδείας, Αγχιάλου, Βάρνης, Σωζοαγαθουπόλεως και παντός Ευξείνου ή Μαύρης Θάλασσας και Λαζικής.

Όλες αυτές μαζί και με την ενδοχώρα τους καταλήγουν στις ακτές της Προποντίδος και του Ευξείνου, στην Ξενοφώντεια των Μυρίων και άλλων μυριάδων Ελλήνων «Θάλαττα», αυτές που παρά τη ρευστότητά τους στάθηκαν πάντα ο σταθερός κρίκος ενότητας του Ελληνισμού. Είναι οι μεταβυζαντινές νέες μικρές πατρίδες της Ρωμιοσύνης και παρά τους βίαιους εξισλαμισμούς, τους ύπουλους προσηλυτισμούς και τους

ελκυστικούς λεβαντισμούς, εξορίες, εκτοπισμούς, πορείες θανάτου και γενοκτονίες, δεν θα πάψουν να δημιουργούν την υπόνοια ή και την πεποίθηση ακόμα της ύπαρξης ενός κράτους εν κράτει, και να τροφοδοτούν και συντηρούν το όνειρο της «Μεγάλης Ιδέας», αυτής που θα καταρρεύσει και θα σβήσει μαζί τους.

Rum denizi

Όλων αυτών των ελληνοχριστιανικών και ορθόδοξων Μητροπολιτικών Μικρών Ελλάδων της Ρωμιοσύνης όπως και των μεταγενέστερων και σύγχρονων της μεταναστευτικής Ομογένειας Διασποράς, κορυφαία πάντοτε και κεντρική Μητρόπολις το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, που παρά την τραγική του επιβίωση εξακολουθεί να μένει ο «βραχνάς» των εδών και μισή χιλιετία και πάνω κατακτητών ισλαμιστών και σωβινιστών, και ξεθωριασμένο μπαϊράκι Τούρκων κομματάρχων και πατριδοκαπήλων. Όλων αυτών που με λιθοβολισμούς και εμπρησμούς επιχειρούν την εξαφάνισή του.

Παρ' όλες όμως αυτές τις αντιξοότητες και τραγικότητες η ιστορία με το στόμα ενός Τούρκου περιηγητή, του Enliya Celebi, το είπε. Κοντά στις ευρύτερες ή στενότερες ευρωπαϊκές Ρούμελες και Ρωμιλίες είδε και μαρτύρησε μιαν άλλη θαλασσινή, μια άλλη Ρωμιοθάλασσα που θα ενώνει «εσσει» Ασία και Ευρώπη, τη Rum denizi, την Προποντίδα.